

УДК 821.161.2-3Українка

НЕОРОМАНТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КОНФЛІКТ У ПРОЗІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Ольга Подлісецька, канд. філол. наук, доц.,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

e-mail: podlisecka@ukr.net

У статті проаналізовано жанрову специфіку прози Лесі Українки та виявлено, що в основі її оповідань лежить інтелектуальний конфлікт. Простежено рецепцію прози Лесі Українки її першими критиками, досліджено неоромантичні тенденції в оповіданнях письменниці. Відзначається, що в сучасному методологічному прочитанні творчість Лесі Українки набуває неоприятелених досі смислових аспектів та інтерпретацій.

Ключові слова: *оповідання, неоромантизм, тенденції, рецепція, критика.*

Початок ХХ століття позначився зміною мистецьких, літературних епох. Український fin de siècle був процесом зміни типів художнього мислення, стилів, естетичних структур, процесом, що визначає історико-літературний поступ майже всіх європейських, а серед них слов'янських літератур зазначеного періоду. Усі ці тенденції так чи інакше виявилися в українському письменстві. Їх вплив дуже яскраво позначився на художній еволюції, яка відбувалася завдяки функціонуванню різноманітних образно-стильових форм зображення, естетико-гносеологічному багатству способів освоєння дійсності, динамічному типу взаємовідносин реалізму і модернізму на даному етапі. Відбувається еволюція літературних напрямів і зміна поколінь. В цей час продуктивним залишається народницький рух, позитивістська ідеологія зі своїм літературним напрямком — реалізмом, і водночас набирають силу модерністські віяння, на ґрунті новоромантизму виростає модерн 20–30-х рр. У літературі ХІХ століття зміна стильових напрямів майже не означувалася протиставленням мистецьких генерацій. Ні романтичної битви з класицизмом, ні аж так гострих дискусій між романтиками й реалістами не було. Нове покоління трактує націю як поняття ширше, ніж «народ», селянство, «мужицтво». Леся Українка не раз згадувала, що молоді учасники київської «Плеяди» зрікалися назви «українофіли» на користь ідентифікації «українці». Модерністи заговорили про естетизм і багато уваги приділяли саме мистецькій проблематиці. Творче самоусвідомлення митця у цей період стає глибиннішим, виразнішим і водночас драматичнішим.

Художня практика зазвичай співіснує з теоретичним, літературно-критичним осмисленням, хоча на початку ХХ ст. це осмислення здебільшого відставало, було слабшим і поверховішим за художні досягнення. Леся Українка чи не найбільше з-поміж її сучасників зосередила увагу на проблемах сутності мистецтва. Модернізація української культури для неї була пов'язана з вибором певної естетичної, художньої традиції. Вибір між модернізмом і позитивізмом для письменниці ускладнювався і певними етичними моментами, і боротьбою поколінь: Леся Українка була вихована як на кращих традиціях української культури, так і на зразках світового мистецтва, вона здатна була зрозуміти праці провідних світових мислителів, увага яких була звернена на людину — носія неповторного мікросвіту. Питання нового, модерного мистецтва стало для письменниці чи не основним. У статті «Малорусские писатели на Буковине» вона захищає нові явища й принципи, згодом у статтях «Винниченко» і «Новейшая общественная драма» висловлює програмні міркування про новоромантичний напрям у західноєвропейській та українській літературі. «Новоромантизм прагне визволити особистість в самому натовпі, — зауважує письменниця, — розширити її права, дати їй можливість знаходити собі подібних, коли вона виняткова і до того ж активна, дати їй нагоду піднімати до свого рівня інших, а не опускатися до їх рівня» [10, с. 26–27]. Модерний індивідуалізм фіксує передусім відчуження, «вавилонське прокляття одинокости» в духовній ситуації сучасності.

Втілює письменниця неоромантичні тенденції (передовсім нову концепцію героя) і у художній творчості, зокрема у оповіданнях. Леся Українка-поет та Леся Українка-прозаїк — у ментальному плані різні творчі особистості. Посьогодні до цього не можуть звикнути дослідники її творчості, повсякчас порівнюючи драми й поезії Лесі Українки (із схваленням та захопленням) і її прозу (з поблажливим ставленням як до «проби пера»). Хоча про таку рецепцію зазначав ще М. Грушевський: «В інших обставинах, ніж ми живемо, її твори переходили б у вибрані круги світу інтелігенції, знаходили б тут тонких цінителів і адептів» [6, с. 10–11]. Зрозуміло, що поява нового стильового напрямку передбачає й появу нового читача, спроможного усвідомити новий текст, літературного критика, здатного осмислити й розкодувати художній текст нового типу. Такий читач та критик з'явився не одразу. Сучасник М. Євшан зверхньо ставився до прози Лесі Українки: «Кілька разів вона пробувала в своїх новелах зблизити

тись до сучасного життя і малювала всю його дріб'язковість» [7, с. 52]. Критик не зауважує, що ця дріб'язковість — це деталь, у якій і полягає основний закон новели: у малому бачити велике. Про прозові твори Лесі Українки М. Драй-Хмара говорить побіжно, згадуючи їх у зв'язку з пошуками форми: «Період в літературному розвитку Лесі Українки, про який ми зараз говоримо, є період шукання. Вона почуває, що час квіток, зірок та соловейків минув, що треба шукати якихось інших слів та образів, щоб відбити ритм життя. В цей час вона пробує йти найрізномірнішими шляхами — пише оповідання, поеми для дітей, виступає як публіцистка, перекладає наукові твори. Це свідчить про те, що вона хоче наблизитись до життя, хоче пізнати його» [5, с. 112]. Сучасники І. Франко, М. Зеров, М. Драй-Хмара, М. Євшан та Д. Донцов не зупиняються на аналізі прози Лесі Українки, а радянські дослідники Б. Якубський, О. Бабишкін дружно твердять про те, що белетристичні твори її не займали такого місця в історії української літератури, як драми, драматичні поеми та лірика. Такій рецепції можна було б навести слова Д. Донцова: «Жодне ім'я в українській літературі не лишилось так мало зрозумілим, як ім'я Лесі Українки. І жодне інше не дає нам більшого права називатися європейським народом» [3, с. 37]. Він справедливо зауважує: «її голосу не дочували за життя, і вона була в ній застрашаючо самотньою» [4, с. 95].

На кінець XIX ст. — початок XX ст. в українській нації ще не було елітарного прошарку, який би сповідував антинародницьке спрямування літератури, тому і не дивно, що довгий час, за інерцією, від письменників вимагали творів з реалістичною, об'єктивною манерою оповіді, про що не раз з гіркотою писали і О. Кобилянська («Поети»), і В. Стефаник («Поети і інтелігенція»). Проза Лесі Українки ще чекає на свого дослідника. «Хоча мої критики і не славлять **моєї прози**, ну, та все ж воно, може, буде «корисне», — пише у листі до О. Кобилянської письменниця [10, с. 28]. Як слушно зауважила у своєму виступі О. Забужко, «Хоча проза Лесі Українки завжди лишалась на маргінесі», але «як прозаїк свого часу, вона випередила прозу на 40–50 років» [2]. Ставлення як критики, яка не оцінила належно оповідання Лесі Українки, так і самої письменниці до власної прози не було однозначним. З одного боку, Леся Українка ніколи не ідеалізувала свої оповідання, не вважала їх доскональними, але, з іншого, завжди вимагала сприймати їх як її «рідних дітей», а не щось прохідне і другорядне. Еволюція жанру новели кінця XX ст. була особливо

помітною, у ХХ ст. відбувається безнастанна трансформація структурних типів малої прози, оскільки «омузичується» і «збагачується» стиль, реалістична і модерністична новела співіснують. У своїх оповіданнях Леся Українка розробляє «інтелектуальний конфлікт, котрий, на думку Н. Колошук, вагомий (...) за психологічні колізії» [9]. У таких оповіданнях, як «Над морем», «Пізно», «Місто смутку», «Жаль» та ін. авторка втілює нею ж артикульовані принципи неоромантизму: порівняння *ins Blau*, увага до особистості на протигагу від зображення натовпу (соціуму).

Є. Мелетинський на позначення якісної зміни, яка відбулась у новелі кінця ХІХ — початку ХХ ст., вживає термін «*інтеріоризація дії*» [12, с. 244], що означає перенесення акценту із зовнішніх подій на внутрішні душевні зрушення, зміни, яких зазнає герой. Звичайна, буденна подія у таких творах стає каталізатором складних, часто трагічних процесів у душі героя. Тому визначальною поетикальною особливістю новелістики досліджуваного періоду є багатовимірний підхід до персонажа, націлений на пошуки першооснов, на занурення в екзистенційні глибини людини. На думку В. Фащенко, новела — це не той жанр, у якому можна бачити «стійке, вічне, застигле: комбінацію мотивів і формальних засобів їх розвитку» [13, с. 6]. І новела акції, і психологічна новела дають установку не на зовнішню подієвість, а на своєрідну духовність, «інтеріоризацію дії», що створюється завдяки підтексту, який активізує читача до співпраці. При вдумливому читанні тут спостерігаємо згадану інтеріоризацію дії, яка виникає при певній роздвоєності між реалістичним та романтичним стилями, зокрема, в оповіданні «Приязнь». Можливо, обсяг та народницькі типи деяких оповідань та нарисів Лесі Українки (таких, як «Волинські образки», «Святий вечір» та ін.) і демонструють певний реалістичний стиль, але і тут наявні вже певні неоромантичні тенденції, такі, як недомовленість, замовчування, уникнення фіналу, уривчастість. Ці та інші аспекти малої прози ХХ століття постають ширше у творах новелістів В. Стефаніка, О. Кобилянської та М. Коцюбинського.

Проза Лесі Українки є надзвичайно цікавою у змістовому плані. Саме вона, разом з О. Кобилянською та Н. Кобринською, висвітлюють у своїх творах моделі жіночої дружби, теми, яка є вкрай непопулярною в українській літературі. Причому слід вказати, що, попри зовнішній, начебто тривіальний конфлікт у «Приязні», «фемінізм

Лесі Українки різняться від провінційного галицького «емансипаторства» її сучасниць [8, с. 379].

Оповідання «Приязнь» (1905) є найпоказовішим у цьому плані, оскільки письменницю цікавить дружба не сама по собі, а дружба, де учасниця (хай тільки одна), «вміє бути сама собі ціллю» [1, с. 189], і це так пояснює В. Агеєва: «Дарка претендує на чоловічий статус. Вона вихована матір'ю, яка всім верховодить в сім'ї» [1, с. 189]. Н. Зборовська, О. Забужко проводять паралель між такими героїнями та самою Лесею Українкою, яка мала своєрідні стосунки з матір'ю. Дарка відчуває і демонструє вищість у стосунках з товаришкою, вона, будучи нижчою, «мужичкою», є сильною, вольовою особистістю, тому стає лідером у дружбі з панянкою Юзею. Модель навіть не дружби, а дружніх стосунків дуже подібні в оповіданні «Над морем». У даному ж оповіданні («Приязнь»), спостерігаємо ще одну модель дружби — Юзя та Зоня («товаришування з нею було дозволене»). Як зраду переживає Юзя Зонине захоплення Феліксом: «Юзя чула, що Зоню проводив додому фершал, молодий пан Фелікс, і почала гірко докоряти Зоні, що вона зраджує приятельку для кавалера» [11, с. 257].

І в драматургії, і в прозі Лесі Українці важливою бачиться увага до жіночої психології, спроба аналізу глибинних емоційних станів, всього того інтимного світу, яким патріархальна традиція нехтувала, вважала малозначущим. Як і більшість її сучасників, Леся Українка по-своєму інтерпретує ніцшеанську проблематику. В дискусії між модерністами й прихильниками «старого» реалістичного напрямку означено сутність конфлікту поколінь у літературі кінця XIX — початку XX століття. У цьому конфлікті Леся Українка зайняла цілком визначену позицію захисниці «модерни», орієнтуючись на індивідуалізм, європеїзм, естетизм. Її творче кредо формувалося у зв'язках із найбільш значущими філософськими засадами нової доби, в контексті художніх шукань багатьох митців, як-от Г. Ібсен, М. Метерлінк, Г. Гауптман.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеєва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму : монографія. — К. : Факт, 2003. — 320 с.
2. Антологія жіночої прози: від Лесі Українки до Оксани Забужко [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.radiosvoboda.org
3. Донцов Д. Леся Українка // Літературна есеїстика. — Дрогобич : Відродження, 2010. — С. 37–39.

4. Донцов Д. Поетка українського Рисорджименто // Літературна есеїстика. — Дрогобич : Відродження, 2010. — С. 59–96.
5. Драй-Хмара М. Леся Українка: життя й творчість. — Київ : Державне видавництво України, 1926. — 156 с.
6. Грушевський М. Пам'яті Лесі Українки // Літературно-науковий вісник. — Київ, 1913. — Т. 64, кн. 10. — С. 10–11.
7. Євшан М. Леся Українка // Літературно-науковий вісник. — Київ, 1913. — Т. 64, кн. 10. — С. 51–52.
8. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine. Українка в конфлікті міфологій. — Видання друге, перероблене й доповнене. — К. : КОМОРА, 2014. — 646 с.
9. Колошук Н. Конфлікт реальності та мистецтва у белетристичній спадщині Лесі Українки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/>
10. Леся Українка. Зібрання творів: у 12 т. — К. : Наукова думка, 1976. — Т. 7. — С. 26–28.
11. Леся Українка. Зібрання творів: у 12 т. — К. : Наукова думка, 1976. — Т. 10. — С. 257–258.
12. Мелетинский Е. М. Историческая поэтика новеллы. — М. : Наука, Главная редакция Восточной литературы, 1990. — 275 с.
13. Фашенко В. У глибинах людського буття. Літературознавчі студії / [упор. М. М. Фашенко, В. Г. Полтавчук ; вступ. ст. В. Г. Полтавчук]. — Одеса : Маяк, 2005. — 640 с.

НЕОРОМАНТИЧЕСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ КОНФЛИКТ В ПРОЗЕ ЛЕСИ УКРАИНКИ

Ольга Подлисецкая, канд. филол. наук, доц.,

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

В статье проанализирована жанровая специфика прозы Леси Украинки и выявлено, что в основе ее рассказов лежит интеллектуальный конфликт. Прослежена рецепция прозы Леси Украинки ее первыми критиками, исследованы неоромантические тенденции в рассказах писательницы. Установлено, что в современном методологическом прочтении творчеству Леси Украинки присущи неявные донные смысловые аспекты и интерпретации.

Ключевые слова: *рассказ, неоромантизм, тенденции, рецепция, критика.*

NEOROMANTIC TENDENCY AND INTELLECTUAL CONFLICT IN PROSE LITERARY WORKS BY LESIA UKRAYINKA

Olga Podlissetska, Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer

Mechnikov Odessa National University, Ukraine

In the given article is analysed genre specific of prose by Lesya Ukrayinka and it was discovered that the base of her short stories is formed by an intellectual conflict. There is traced reception of prose by Lesya Ukrayinka by her first literary critics and also investigated neoromantic tendencies in the short stories by the authoress. In the given article is probed the appearance of the new method of reality perception, which is directed on fixing alienation in the spiritual situation of contemporaneity. There is traced embodiment of neoromantic tendencies in short stories by Lesya Ukrayinka. It is noted that scornful attitude toward Lesya Ukrayinka as a prose writer dominates in criticism, which is explained by the fact that literary criticism is not always ready to accept new tendencies: writers avoid simplification of the artistic world of own works, deepen the expressive side of artistic value in behalf of approaching to indescribable. There is traced transformation of small prose structural types by the authoress, in which realistic and modernistic short story coexist. It is noticed that in the short stories by Lesya Ukrayinka is developed an intellectual conflict. There is analysed accent transference from external events to internal heartfelt changes and changes experienced by the heroine of the short story «Friendliness». There is traced an intuitional denial of the traditional for realism genres of prose by Lesya Ukrayinka. There is investigated the phenomenon of artistic value of authoress, which consists in both presenting the author's individuality, and at the same time being unidentical for the author. It was proved that the basic feature of the short stories in the end of 19th — beginning of the 20th century is a multidimensional approach to a character, aimed at immersion in the existential depths of a human being. It is considered important the attention to womanish psychology and attempt of the deep emotional states analysis in the prose literary works by Lesya Ukrayinka. According to research, in modern methodological reading of the works of Lesya Ukrainka inherent in the hitherto implicit aspects of meaning and interpretation.

Key words: *story, neoromanticism, tendencies, reception, criticism.*

REFERENCES

1. Ageeva, V. (2003), *Ginochiy prostir: Feministichniy diskurs ukrainskogo modernizmu [Womanish space: Feministic diskurs of Ukrainian modernism].: Fakt, Kyiv [in Ukrainian].*
2. *Antologia ginochoi prozy (vid Lesi Ukrainky do Oxany Zabugko) [Anthology of womanish prose: from Lesya Ukrainian to Oksana Zabuzhko], available at: <http://www.radiosvoboda.org> [in Ukrainian].*
3. Donzov, D. (2010), *Lesya Ukrainka [Lesya Ukrainka], Literaturna eseistyka, Vidrodzhennia, Drohobych [in Ukrainian].*
4. Donzov, D. (2010), *Poetka ukrainskogo Risorgimento [Poetka Ukrainian Risordzhimento], Literaturna eseistyka, Vidrodzhennia, Drohobych [in Ukrainian].*

5. Dray-Hmara, M. (1926), *Lesya Ukrainka: gyttya I tvorcyist* [Lesya Ukrainka: life and creation], Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, Kyiv [in Ukrainian].
6. Grushevskiy, M. (1913), *Pamyati Lesi Ukrainki* [Memory of Lesya Ukrainka], *Literaturno-naukovyy visnyk*, Vol. 64, Kyiv, pp.10–11 [in Ukrainian].
7. Yevshan, M. (1913), *Lesya Ukrainka* [Lesya Ukrainka], *Literaturno-naukovyy visnyk*, Vol. 64, Kyiv, pp. 51–52 [in Ukrainian].
8. Zabushko, O. (2014), *Notre Dame d'Ukraine. Ukrainka v konflikti metodologiy* [Notre Dame d'Ukraine. Ukrainka is in the conflict of mythology]. KOMORA, Kyiv [in Ukrainian].
9. Koloschuk, N. (2015), *Konflikt realnosti ta mysteztva u beletrystychniy spadshyni Lesya Ukrainka* [Conflict of reality and art is in the fiction inheritance of Lesya Ukrainka] : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/> [in Ukrainian].
10. *Ukrainka, Lesya (1976), Zibrannya tvoriv u 12 t.* [The collected works are in 12 t.], Vol. 7, Naukova dumka, Kyiv, pp. 26–28 [in Ukrainian].
11. *Ukrainka, Lesya (1976), Zibrannya tvoriv u 12 t.* [The collected works are in 12 t.], Vol. 10, Naukova dumka, Kyiv, pp. 257–258 [in Ukrainian].
12. Meletinskiy, Y. (1990), *Istoricheskaya poetika novel* [Historical poetics of short story], Nauka, Hlavnaia redaktsiya Vostochnoi lyteratury, Moskva [in Ukrainian].
13. Faschenko, V. (2005), *U glybynah ludskogo buttya. Literaturoznahci studii* [In the depths of human life. Study of literature], Maiak, Odesa [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 5 жовтня 2015 р.